

Szenczi Molnár Albert halála ideje

Magyar multunk e kiváló alakjának eltávozását már csaknem két évszázad óta találgatják anélkül, hogy a biztos időpontot megállapították volna. Figyelmen kívül hagyva a régibb írók /Bod Péter,¹⁾ Horányi Elek,²⁾ Benkő József,³⁾ Szathmári Pap Zsigmond,⁴⁾ majd Toldy Ferenc⁵⁾/ találgatását, illetőleg azt az indokolás nélküli állítását, amely 1629-től 1634-ig terjedő időközbe helyezi Molnár halálának idejét, a határkörnek biztos és kifogástalanul helyes megvonását legelőbb is Dézsi Lajosnál találjuk meg.⁶⁾

Dézsi Tályai Z. Márton, megelőzőleg kolozsvári scholamester, azidétt leydai akadémiai hallgató 1632 június 26-án tartott vitakozásának és 1634 május 26-án keltezett munkájának ajánló sorait használta fel meghatározása alapjául. Ugyanis Tályai e műveit a serdülő kolozsvári ref. egyház oszlopainak ajánlotta, akik közül az 1632. évi keltezéssel megnevezett Szenczi Molnár Albert neve az 1634. esztendőben készült munkából már kimaradt. E körülményt összegezve Suri Orvos Mihálynak egyik régebbi keletű levelére magától Molnártól 1633-ban irt feljegyzésének időpontjával, jogosan tételezhetette fel Dézsi, hogy Molnár Albert az 1633-1634 május 26-i időközben hunyt el.

Időrendben ezután Oláh Gábor hívta fel a figyelmet⁷⁾ Medgye-

- 1) Bod Péter: Magyar Athenas. Nagyszeben, 1766. 184.
- 2) Horányi Elek: Memoria Hungarorum. Bécs, 1776. II. 652.
- 3) Benkő József: Transsilvania. Vindobonae, 1778. II. 345.
- 4) Erdélyi Prédikátori Tár. 1837. VII. köt. XXXIV. lap.
- 5) Toldy Ferenc: Magyar Költészet Kézikönyve. Bp. 1876. I. 119.
- 6) Dézsi Lajos: Szenczi Molnár Albert naplója, levelezése és irományai. Bp. 1898. 397.
- 7) ItK. 1905: 370.

si Pál Praxis pietatis című műve ajánló levelének Molnárra vonatkozó soraira.⁸⁾ E szerint Molnár 1633-ban "az keresztyén patrónus uraktul collecta gyűjtani" járt a többek között Ecseden, majd Debrecenben is. Körutjának végezte után pedig hazatérve Erdélybe, nem sok idő múlva, halála előtt csakhamar még levelet küldött Keresztesi István tiszántuli református püspöknek s kéziratos Medgyesinek.⁹⁾ Medgyesi e sorainak közelebbi időhatározó vonatkozását először Zoványi Jenő hangsúlyozta olyan értelemben, hogy Molnár /a hosszabb időt igénybe vevő körut után/ legkorábban ha az 1633. év vége felé halt meg.¹⁰⁾

Zoványi következtetése eleddig a legkifogástalanabb alapon a leghelyesebb eredményt érte el, a végső korhatár megállapításánál azonban ez, a különben nagyon lelkiismeretes tudósunk mégiscsak tévedett. Mert bár éppen a Dézsitől felsorakoztatott bizonyítékok alapján akarta a gyűrűt még szorosabbra vonni, egészen helytelen eredményre jutott, minthogy a kiinduló pont maga volt helytelen. Ugyanis Tályai az 1632. évi disputációját többek között Tiszabecsi P. Tamás kolozsvári első és Tiszabecsi P. István ugyancsak idevalósi második papnak is ajánlotta, Dézsi szerint azonban, aki Szabó Károly közléséből indult ki, Tályai 1634 május 26-án keltezett értekezésének ajánlásában¹¹⁾ nemcsak Szenczi Molnár Albert, de Tiszabecsi P. István neve sem fordul elő. Ellenben Zoványi azt állítja, (legalábbis ilyenképpen értelmezem szavait) ennek az utóbbi névnek a következtetésből történt kimaradása Dézsinek és Szabó Károlynak a tévedése. Ezen az alapon elindulva tehát, minthogy Tályai Molnár nevét az ajánlásból kihagyta, már kellett értesülnie az ő haláláról, holott az 1634 február 7-én már mint maróvásárhelyi első pap és esperes Tiszabecsi P. Istvánnak¹²⁾ Kolozsvárról való eltávozásáról - ugyancsak Zoványi szerint - még semmit sem tudott. Ez tehát azt jelentené, hogy Molnár előbb halt volna meg, mintsem Tiszabecsi eltávozott volna Kolozsvárról, vagyis még az 1633. esz-

---

8) Medgyesi Pál: Praxis pietatis. Debrecen, 1636. 4/A.-5/B.

9) Oláh Gábor megállapítását részletesen taglalja Császár Károly: Medgyesi Pál élete és működése. Bp. 1911. 25-26.

10) PrSz. 1932: 122-24.

11) RMK. III. 1483, 1503.

12) RMK. III. 1924.

tendőben. Csakhogy - a kolozsvári református kollégium nagykönyvtárában is meglevő eredeti forrásból is megállapíthatólag - nem Dézsi, hanem éppen Zoványi tévedett, mert Tiszabecsi P. István neve sem fordul elő Tályai Anatome Samosatenianismi című könyvének 1634 május 26-án keltezett ajánlásában.¹³⁾ Ennek következtében Zoványinak Szenczi Molnár Albertnek 1633-ban történt elhalálozásával kapcsolatos feltételezése összeomlik.

Mindezek ellenére Molnár Albert elmulásának idejét mégis egész bizonyossággal megállapíthatjuk. Ugyanis a kolozsvári unitárius számadáskönyvekben ez után az adat után kutatva,¹⁴⁾ az 1633. évi decembertől 1634 novemberi időre megválasztott egyházfiaknak a harangoztatásokból befolyt jövedelmek csoportjába beírt következő elszámolására találtam:

"1634. 18 Jan(uarii) puls(atum est) R(everendo) Alberto Molnar maj(oribus) 3. vic(ibus. Fecit) f(lorenum) 1 den(arios)40."¹⁵⁾

Ebben az időben az alig negyedszázada itt templommal bíró kálvinistáknak még nem volt sem tornyuk, sem harangjuk, úgy annyira, hogy halottaiknak ők is az unitáriusoknál harangoztattak. Ezért nem csodálandó, hogy a Molnár Albert temetésére vonatkozó feljegyzés is az unitárius egyházfiak számadáskönyvéből került elő.

A temetés időpontjának illetően való pontos megjelölése után visszatérve Zoványi fentebb tárgyalt cikkének arra a szakaszára, amelyben megemlíti, hogy a kolozsvári unitárius schola seniorainak anyakönyve szerint 1633 augusztus 21-től egészen december 31-ig pestis dúlt Kolozsvárt¹⁶⁾ s ezért nagyon valószínűnek tartja, hogy e betegség ragadta el Molnárt is, vegyük vizsgálat alá e fel-

13) Tályai Z. Márton: Anatome Samosatenianismi. Lugduni Batavorum, 1634. 2/A.

14) Itt mondok köszönetet Ürmösy Károly unitárius esperesnek, valamint Kelemen Lajos muzeumi főigazgatónak, hogy az egyházközség levéltárának e nagyon becses anyagát kutatás céljából rendelkezésemre bocsátották.

15) Regestum Ecclesiae Claudiop. / Diaconor. Georgi Lakatos et Georgi Wolman / de Bonis acceptis et exhibitis. Judicibz Cititis / Primario Joanne Tolnay Regio vero Bened. / Hanzler, Dnis exactoribz traditum A. / M. D. C. XXXIII. Die. 4. Dec. //C. Kéziratok számadásfüzet 4/A. levelén az Pulsatumbol ualo Jeövedelmek perceptioia alcim alatt.

16) Unitárius halottak és temetések. Keresztény Magvető, 1886: 155

tevést is. E tételből következőleg azonban a december 31-ig tartott járvány a rákövetkező januáriusban - a látzat szerint - semmiképpen sem ragadhatta volna el Molnárt! Csakhogy itt is tévedés forog fenn; ez azonban már nem a Zoványi hibájából történt, hanem az általa felhasznált közleményben Benczédi Gergely helytelenül vonta össze a scholabeli seniorok anyakönyvének adatait ilyen formán: "1633 aug. 21 - dec. 31-ig rettenetes pestis dühöngött Kolozsvártt. A diákok reggeli 8 órától estig sokszor minden órában temetni vannak s naponként 8-10-et temetnek. Az isk. főnök dec. végén megjegyzi, hogy körülbelül 455-öt temettek a diákok."¹⁷⁾ Ezzel szemben az itt közölt időpontot világosan megcáfolják az alább felsorolt bizonyítékok.

Hibás mindenekelőtt a pestis kezdetének említett időpontja. Ugyanis az unitárius egyházfiak feljegyzése azt egy hónappal korábbi kezdőpontra állapítja meg, megjelölve, hogy "1633. 27 Julij Puls(atum) e(st) June(ni) quo[n]d(am) Coron(ensi). (Habitavit) Extra moen(ia.) M(ajoribus) 3 Vicib[us]." E tétel alá más, de pontosan egykorú kézírással van odajegyezve: "hic Juvenis Coronensis primus peste defunctus est et ab eo contagio lues in alios dimanavit."¹⁸⁾ E feljegyzésből tehát bizonyos, hogy a dögvész közvetlenül Brassóból származott be Kolozsvárra. Erre vall Tatrosy György nagyon becses feljegyzése is, ő ugyanis az 1633. évről azt örököltette meg, hogy "a Pestis felette igen nagj(on) grassal Erdeljben, de feőkeppen Brassoban, ugj annyira, hogj egj mast cziak aligha temethetnek el, ket igen nagj verem nytva alvan cziak abba rakjak vala. Hersely Cristof brassay feő biro az pestisteol valo felteben szelljel az orszagban jara, cziavarga Colosmonostorigh s meg vissza keresztul kassul jara."¹⁹⁾ Hihetőleg ugyanilyen, Herselyhez hasonló menekülő volt ez, a kolozsvári hóstátban elpusztult brassai fiatalember is.

E dögvész kolozsvári kiterjedésére vonatkozólag azután Segesvári Bálint krónikájában találunk biztos adatot. E szerint:

---

17) I. h.

18) Unitárius egyházfiak 1632. XII. - 1633. XI. évi számadáskönyve. /Az unitárius egyházközség levéltárában./

19) Domokos Pál Péter: Tatrosy György önéletírása és történeti feljegyzései. ItK. 1957: 256.

"1633. júliusban indultatott egy nagy pestis, amely tartott 1634-ig. Az kikre számot tartottam bizonyosan, az városból az thordai ut-szai ajtón kihordottak nro 1098, az 1634. esztendőn kívül; azon kívül az kiket az hostadból oda hordtak, és az Sz. Péterben és az hidelvi ispotályban temetének."²⁰⁾Ebből tehát bizonyos, hogy a döghalál pusztítása még az 1634. évre is átterjedt. De megerősít ebben az unitárius egyházfiak számadáskönyvéből összeállított kimutatás is, jóllehet e számadásokba csak azoknak az elhunytaknak a neve került bele, akiket a főtéri templom harangszavával temettek el, vagyis - Segesvári fenti hozzávetőleges számadatait véve alapul - a pestisben elpusztultak közül körülbelül csak az egyharmad részének harangoztattak. Ennélfogva az 1633. évnek legkisebb harangozási számmal (3) biró hónapja: július után, augusztus már 35, szeptember 127, október - mint legnagyobb szám - 160 s az ezután csökkenő november 128, december 40, az 1634. esztendő januárja pedig 28 halottal zárult. Februárra már csak 13 harangozási tétel van feljegyezve, ami azonban még mindég eléggé sok, mert a járványok megszűntével a halálozások száma egyszerre a szokásos átlagnál is alacsonyabbra szokott leszállani, hiszen a ragályos betegségek rendszeresen kiirtják a gyenge szervezetű, beteges gyermeket, ifjút, öreget is, nem hagyva mást, mint a járványt szerencsésen átvészelt életerős nemzedéket. Majd márciusban s áprilisban egyenként 12-12, májusban pedig 7-szeri harangoztatásról számoltak el.²¹⁾ E hónapra tehát minden bizonnyal maradéktalanul megszűnt a döghalál öldöklése.

Zoványi valószínűnek tartja, hogy a pestis ragadta el Szcenci Molnár Albertet. E feltevése annál is inkább lehetséges, ha elgondoljuk, hogy a hatvanadik év küszöbét taposó Molnár halála előtt talán félévvel, talán még rövidebb idővel - amint Medgyesi Páltól már előbb értesültünk - minden esetre hosszabb időt igénybe vevő s különösen az egykori rossz utak, meg a rázós járművek okozta föltötte fárasztó hosszú körutazást fejezett be, amire magasabb életkorban levő, beteges, gyenge ember semmiképpen sem vállalkozhatott volna. Tehát Molnárnak ebben az időben feltétlenül egészséges testi állapotban kellett lennie. Némileg ezt támogatja még javako-

20) ETA. IV. 207.

21) Regestum Ecclesiae Claudiop. /1634./

rából fennmaradt arcképe is, amely őt eléggé széles vállu, domboru mellkasu, erőskötésű férfiunak ábrázolja. Minthogy pedig Debrecenben létele után nem sok idő múlva elhalálozott, minden valószínűség arra mutat, hogy valamiféle gyors lejáratu betegség, mégpedig az akkor még mindég pusztító döghalál vetett véget sokat hánytatott életének.

Nagyon hihetőnek tarthatjuk, hogy tudományos életünk e nagy büszkeségét családja, barátai és tisztelői köre beszélte volt reá, hogy meneküljön Kolozsvár fertőzött légköréből. Ő azután kollektagyűjtés címén valóban szerte is bolyongott az országban s bizonyosan csak a téli fagy beálltával s a halálozásoknak ezzel egyidejű csökkenésével tért vissza otthonába. A döghalál azonban - amint láttuk - decemberre még mindég nem adta ki a mérget, mert újabb áldozatra is volt szüksége. Az eddig óvatos Szenczi Molnár hazatérte után netalán már nagyon is bátran jött-ment a városban s ezért a mirigy fertőzése mégis csak magához rántotta.

Az illetéknéppen nagy bizonyossággal megállapított halál okából kiindulva, most már pontosan reá találhatunk a halálozás napjára is. Ugyanis ha utánakutatunk a protestáns papi renden levő, közel e korbéli egyének halálozási és temetési adatainak, azt állapíthatjuk meg, hogy például Gyöngyösi Kiséri András kolozsvári kálvinista lelkipásztor-esperest, aki 1622 december 28-án hunyt el, nyolcad napra, vagyis 1623 január 4-én temették el nagy pompával az óvári templomban.²²⁾ Egészen az elhantolás idejéig pedig minden nap kétszer harangoztak a nagypiaci unitárius templom harangjaival.²³⁾ Csanádi Pál a kolozsvári unitárius schola rektor primarius, orvosdoktor és püspök számára, aki 1636 december 3-án halálozott el,²⁴⁾ december 4-től 9-ig, mindennap ugyancsak kétszer harangoztak.²⁵⁾ Radecius Bálint kolozsvári unitárius plebános felett 1632 augusztus 22-ig harangoztak, összesen tizennégy, vagyis augusztus 18-től kezdődőleg naponta két uttal.²⁶⁾ Alvinczi Péter

---

22) Segesvári Bálint krónikája. ETA. IV. 182.

23) Unitárius egyházfiak 1632. évi számadáskönyve. (A kolozsvári állami levéltárban.)

24) Sirköve a kolozsvári köztemetőben: II. osztály A. tábla 306.sz.

25) Unitárius egyházfiak 1636. évi számadáskönyve. (Az egyházközség levéltárban.)

26) Ua az 1632. évből. (Klt.)

kassai magyar lelkipásztort, aki 1634 november 22-én hunyt el, ötödnapra temették el nagy pompával a kassai templomban.²⁷⁾ Idősebb Graffius Gáspárért, a kolozsvári szász reformátusok első papjáért, temetése napjáig: 1658 január 13-ig összesen nyolc uttal húzták meg a harangokat,²⁸⁾ ami az elhalálozás utáni négy napi harangozásnak felel meg. Tehát már ezekből a pontokból is világosan látszik, hogy a papi rendű férfiakat - a főemberekkel s a tekintélyes polgárokkal egy sorba helyezve - rendes körülmények között több napig tartották koporsóban temetetlenül s érettük minden nap kétszer harangoztak. Erre a több ideig tartó várakozásra pedig eredetileg nem azért volt szükség, hogy a méltó módon való temetés előkészületeire elégséges idő legyen, hanem hogy a távoli vidéken lakó rokonoknak, ismerősöknek, barátoknak, vagy kartársaknak idejük legyen a végbucsuzásra megjelenniök. Már most, ha Szenczi Molnár Albert felett összesen csak háromszor kondították meg a harangokat, akkor abból csak az következik, hogy teste csupán csak másodnapig volt elhantolatlan. Különb is Bánffi-Hunyádi Mogyoró Benedek tiszántúli református püspök 1577 körül irt "Az mirigh halalrol. valo rouid kerestieni értelem" című kéziratot munkájában már megállapította, hogy "akar ki mit szollion, ez az igaz, hogj ragado niavalia",²⁹⁾ majd Csanaki Máténak Kolozsvárt éppen 1634-ben irt könyvéből azt olvassuk, hogy kiváltképpen külső országokban, u.m. Angliában, Hollandiában, Velencében igen erősen félnek a pestises betegről. De - mondja tovább - "ez (ugy mint nem csak idegen országokban, hanem itt is az erdélyi szászok között igen közönséges) majd szenvedhető, hogy az dögös embereket nem csak magok házokból, de még városoktul is eltiltják és elrekesztik."³⁰⁾ Pápai Páriz Ferenc 1687-ben mint óvintézkedést ajánlja: "el kell távoztatni /ha lehet/ minden megdöglöttekkel való közösködést, mulatást azoknak házokban való beszállást, ruhájokban való öltözést, a szo-

---

27) Imre Sándor: Alvinczi Péter kassai magyar pap élete. Hódmezővásárhely, 1898. 117-18.

28) Református harangoztatógazdák számadáskönyve az 1655/59. évekből. 30. (Az egyházközség levéltárában.)

29) ItK. 1918: 194.

30) Csanaki Máté: Az dögihaláról való rövid elmélkedés. Kolozsvár, 1634. 97.

kott halottak látogatását.”³¹⁾ Hermányi Dienes József életiratában az 1717. évben országosan pusztító pestissel kapcsolatosan beszéli el, hogy az ilyen mirigyos betegről félnek, sőt hatósági intézkedésre /Enyeden s Udvarhely/ tövisövényvel zárták el a megfertőzött háztól a ki- és bejutást. A koporsót a tövisök alatt csusztatták be, minden körülmények között pedig sürgősen temették el az ilyen halottat.³²⁾

Mint bár nemleges, de az előbbieknél is jelentősebb bizonyítékképpen használható fel az a körülmény is, hogy a helybeli városi sáfárpolgár napról-napra aprólékos pontossággal vezetett számadáskönyvében ebben az időtájban senki nevezetesebb idegennek Kolozsvárra való érkezését és itt vendégül való ellátását nem találhatni.³³⁾ Pedig ha nem ez a veszedelmes kór vitte volna sirba Molnár Albertet s ezért több idő marad a temetés napjáig, föltétlenül részt vett volna ezen Geleji Katona István, a kálvinisták új püspöke, továbbá a fehérvári kollégium külső országokbeli jeles tanárai: Alsted, Piscator és Bisterfeld, mint akik különben is nagyra értékelő tisztelői voltak Szenczi Molnár tudásának és ernyedetlen munkásságának. Ezt bizonyítja a halála alkalmára Bisterfeld által írott latin sirvers és Alsted kétsoros epicedionja is.³⁴⁾

Ezek után összevonva a különböző bizonyítékokat, nyugodt lelkiismerettel meghatározhatjuk Szenczi Molnár Albert halála okául a döghalált, elhunytá napjául 1634 január 17-ét, amely ekkor keddi napra esett, elhantolása idejéül pedig az ezt követő napot, vagyis az adatok között megtalált január 18-át. Temető helyére nézve pedig - bár Szathmári Pap Zsigmond egyszerű állításán kívül³⁵⁾ - erre nézve éppen semmi más adatunk nincsen, mégis mint igen valószínűt el kell fogadnunk, hogy sirját a házsongárdi temetőben ásták meg, mégpedig annak derekatáján, fiának, az 1646 július 25-én

---

31) Pápai Páriz Ferenc: Pax corporis. Kolozsvár, 1690. 301.

32) Kelemen Lajos: Hermányi Dienes József emlékiratai. Kolozsvár, 1925. 71-83.

33) Vö. a városi levéltárban őrzött az évbéli összes számadáskönyvekkel. (Klt)

34) Erdélyi Prédikátori Tár. VII. köt. (1837.) XXXIV-XXXV. 1.

35) I. h.

ugyancsak pestisben elhunyt Szenczi Molnár Jánosnak néhány évtizeddel ezelőtt még állott sírkövétől³⁶⁾ délnyugatra, a mai temetőosztályozás szerinti II. osztály B. táblájában, minthogy jórészen itt találjuk az 1633-34. évi pestis áldozatainak mai napig is megmaradt néhány emlékjelét.

Szathmári Pap Zsigmond szerint Molnár Albert sírját akárki által is könnyen elvihető kis emlékkővel jelölték meg, amelyre Bisterfeld professzor 20 soros latin versét vésették fel. Ha azonban ennek az állításnak egy kissé jobban utána nézünk, föltétlenül helyesbitenünk kell Szathmári Papnak a kő méreteire vonatkozó feltevését; ezt pedig azon az alapon tehetjük meg, mert a distichonokban irt ilyen terjedelmű vers, bizony, nem fért volna el akármilyen kis kövecskén, kiváltképpen ismerve a vésetek természetét, miszerint a kő déli lapján az életrajzi utalásokat is magában foglaló emlékversnek, az északi lapon pedig a részletes életrajzi adatoknak föltétlenül el kellett férniök. /Ez az utóbbi lap netalán üresen is maradhatott a feleség számára, de semmi esetre sem osztotta meg a déli lap emlékversét! / Valószínű tehát, hogy sírja fölé az akkor általánosan szokásos nagyobb méretű, órmós kőkoporsót helyezték "örök emlékezetképpen", amelyet azután az idő viszontagságai már egy évszázad eltelte alatt elpusztítottak. Így ment azután feledésbe halálának ideje is, mert semmi sem maradt ami azt állandóan emlékezetben tartsa.

/Megjelent: ErdMuz. 1933 és kny./

---

36) Kohn Hillel - Zsakó Gyula: A kolozsvári házsongárdi temető sírkövei. EM. 1911: 300 és Herepei János: A házsongárdi temető XVI-XVII. századbeli sírkövei. (Kéziratban.)